

РЕЦЕНЗИЯ

По конкурс за академична длъжност „доцент“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Етнография – Българска етнология), обявен в ДВ, бр. 37 от 17.05.2022 с единствен кандидат гл. ас. д-р Ивелина Аврамова Ефтимова

Рецензент: доц. д-р Илия Стоянов Илиев, катедра Етнология, Исторически факултет, СУ „Свети Климент Охридски“.

Въз основа на заповед на Ректора на Шуменския-университет „Епископ Константин Преславски“ от 15.07.2022 съм посочен за външен член на научното жури, което на своето първо заседание определи да изготвя рецензия.

1. Биографични и професионални данни за кандидата

Д-р Ивелина Ефтимова получава магистърска степен по история от Шуменския университет през 2001 г., сетне е докторант в същия университет, а през 2014 г. защитава дисертация на тема “Gender позиции в българското традиционно семейство“. От 2009 г. работи като асистент, а от 2011 г. като главен асистент в катедра „История и археология“, където основната ѝ преподавателска дейност е свързана с българската етнология. Образованието и професионалната кариера на кандидата напълно отговарят на нуждите на конкурса.

2. Наукометрични показатели

Кандидатурата на д-р Ивелина Ефтимова отговаря на минималните изисквания по Закона за развитие на академичния състав на РБ и Правилника на Шуменския университет. Съгласно представената от нея справка, подкрепена с нужния доказателствен материал, тя има 435 точки при изискван минимум от 400 по чл. 26 от ЗРАСРБ, разпределени съответно 50 точки по критерий А (дисертация), 100 по критерий В (хабилитационен труд), 220 по критерий Г (публикации) и 65 по критерий Д (цитирания).

3. Публикации

По същество, д-р Ивелина Ефтимова участва в конкурса с хабилитационен труд, озаглавен „Етнологически аспекти на старостта и остаряването в българското общество (от традиция към модерност)“, издадена от Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“ през 2022 г. и 23 статии, публикувани в академични издания. Не открих плагиатство в никоя от публикациите.

3.1. Хабилитационният труд е посветен на представите за идеална старост, така както е реконструирана въз основа на етнографски данни от края на XIX век и по-късни изследвания, съпоставянето им със спомени на днешни възрастни хора за периода на социализма и със сегашните им ценности и поведение. В началото е изведена ясна теоретична рамка, посочени са ключовите световни автори, изследователски парадигми и понятия, които са използвани по-нататък в книгата. Изложението е дисциплинирано и компетентно, авторката е достатъчно зряла, за да познава съвременните дебати по проблема и да може да подбере точно тези изследователски инструменти, които най-добре отговарят на събраните от нея теренни данни и на нуждите на изследването.

Първата глава разглежда ситуацията в предмодерното и ранното модерно българско общество, като основните източници са класически етнографски текстове, посветени на обичайното право. Д-р Ефтимова убедително защитава тезата, че през този период мерило за успешна старост е вписването на възрастните хора в семейните, родовите и общинните социални структури. Старите хора са не само уважавани, но и икономически и социално необходими за околните и основна ценност е не индивидуалното здраве или богатство на конкретния възрастен човек, а отношенията му с другите хора от неговото семейство или село.

Втората глава е посветена основно на социалистическия период, като д-р Ефтимова показва как социалната политика се наслажда върху традиционната ценностна система. Старопиталищата и старческите домове, предлагащи самотна старост, не се превръщат в предпочитана форма на остаряване. Изборът на възрастните хора определено е в полза на живот, при който те продължават активно да взаимодействат с околните и остават полезни за близките си и обществото. Този избор е подкрепян и от социалистическата държава, за която евтиният, а често безплатен труд на възрастните хора (например при гледане на деца или в ОФ организации) определено е изключително изгоден.

Третата глава, която намирам за най-оригинална и приносна, е посветена на Съюза на пенсионерите, пенсионерските клубове и форми на сдружаване след 1989 г. Идеалът отново е активна старост, но не затворена в себе си, а взаимодействаща с по-младите поколения. Пенсионерите, интервюирани от д-р Ефтимова, не мечтаят за обогатяващи ги пътешествия в далечни страни, а да бъдат полезни за семействата си и околните, дори ако не срещат подкрепа от

съвременните социални политики или дори да са в разрез с други съвременните идеали за индивидуална реализация. Така трите глави на монографията убедително показват как в основата на представите за успешна старост в България стои активната връзка между поколенията, в която старите хора се чувстват полезни за околните.

Монографията се опира на внушителен емпиричен материал. Теренният материал е събиран пет години и включва както 90 интервюта, така и систематизирани лични наблюдения върху живота на пенсионерските клубове и сдружения. Използвани са и архивни материали, включително необработени източници от пенсионерските клубове, изследвани от д-р Ефтимова.

3.2., *„Остаряването и модернизацията в българското общество в края на XIX-първата половина на XX век“*, в: Историкии, т. 14, 2021. В тази статия д-р Ефтимова, опирайки се на модернизационната теория за остаряването, защитава тезата, че с модернизацията на българското общество се понижава статусът на възрастните хора. Статията би спечелила, ако д-р Ефтимова беше влязла в диалог с Кристина Попова, която работи по сходни теми (напр. „Държавата и обществените грижи през първите години на социализма в България“, в: Известия на катедра Българска история и археология, ЮЗУ Благоевград, кн. 1/2003, <http://www.history.swu.bg/PDF/20.pdf>, проверено на 4 септ. 2022). Също така пионерните публикации на Питър Ласлет за Англия и на Миленко Филипович за изключително несправедливо отношение към старците при южните славяни показват, че може би не трябва да се идеализира положението на възрастните хора в предмодерните общества и в частност при балканските славяни. Но материалите на д-р Ефтимова са основно върху старопиталищата, където намират убежище изоставени от семейства и роднини стари хора и с тази уговорка приемам нейните изводи.

3.3., *„Пенсионерските клубове: полезна за остаряването формална форма на неформалните отношения“*, в: Българска етнология, кн. 1, 2020. Статията разглежда появата на пенсионерските клубове през социалистическия период и тяхното съвременно функциониране. Опира се на изключително оригинален, прецизно събиран теренен материал и нейните наблюдения и изводи са разгърнати и допълнени в трета глава от монографичния труд, разгледана по-горе. Това е ценен и приносен текст.

3.4. *„Нямахме много, но имаше спокойствие“*. *Остаряването през социализма в динамиката на автобиографично-институционално-общественото взаимодействие.*

Статията е посветена на представите за успешна старост и политиката на социалистическата държава. Д-р Ефтимова по оригинален начин съчетава интервюта, лични наблюдения, архивни материали и анализ на социалните политики през социалистическия период, за да покаже изграждането на представа за достойна старост.

Материалът и изводите, представени в нея, са допълнени и разгърнати във втора глава на хабилитационния труд.

3.5., *„Награждаване и награди в пенсионерските клубове“*, в: Награди и награждаване в културата, Бургас 2020. В статията отново е използван внушителен по обем и прецизно събиран теренен материал. Наградите, получавани от фолклорните групи, са обект на гордост и дискусии, като д-р Ефтимова показва как те градят социалната тъкан на пенсионерските клубове, създавайки обща памет и идентичност и едновременно ги правят част от поголеми общности – на фолклорните групи, с които се състезават, дори когато не са доволни от резултата, на общината, чийто фолклор представят, както и на нацията.

3.6., *„Автентичният фолклор като символ на българската идентичност: из репертоара на певческите групи към пенсионерските клубове“*, в: Историкии, т. 13, 2020; *Художествените занаяти след пенсиониране – хоби и/или бизнес“* - В: Народните занаяти – минало, настояще, бъдеще. Т. 13, 2019, ЕМО – Етър; *Материализиране на културата: съвременно състояние на традиционните занаяти и домашни дейности сред българските турци (по материали от с. Тушовица, Върбишко)*. – Народните занаяти. Минало, настояще, бъдеще. Т. 9, Габрово, 2014; *Българските традиционни календарни празници и обичаи в годишните планове за културно-масовата работа на пенсионерските клубове*. – В: Банкова, П. (съст.). Жива старина. Научното наследство на Димитър Маринов (1846-1940). БАН, София, 2018

Статиите са посветени на връзката с традициите и конструирането на понятието „автентичност“ от различни социални агенти – фолклорни групи, пенсионерски клубове, майсторки на художествени занаяти или представители на етнически малцинства. Д-р Ефтимова показва как те позиционират себе си като пазители на автентичността въз основа на лично предаване на занаяти, песни и мелодии, а не например на внимателен прочит на етнографски и фолклористични текстове от XIX и XX век. Статиите допринасят за дебата относно що е то „автентичност“, като привежда позицията на възрастни фолклорни изпълнители или майсторки, както и представители на етнически малцинства.

3.7. *Identity, Shifting Borders and Migration: Everyday Experiences among Bulgarian Muslims in the Shumen and Razgrad regions*. – In: Contextualizing Changes: Migrations, Shifting Borders and New Identities in Eastern Europe, Sofia, 2015; *Different neighbors – different borders*. – in: Venets: The Belogradchik Journal for Local History, Cultural Heritage and Folk Studies Volume 6, Number 2, 2015; *Komünist partisinin ideolojisi ile realite arasinda – Razdgrad'in yerel basininda "öteki"*. – In: Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örenği Uluslararası Sempozyumu, 27-28 Eylül 2018, Istanbul, Baskı Yeri-Ayı-Yılı: 2019; „Викаха ми “турския българин”: конструиране на етническа идентичност (по материали от с. Ясенково, Шуменско). – В: Историкии, Т. 5, 2012

Значителна част от изследванията на д-р Ефтимова са посветени на конструирането на идентичността на българските турци и културните политики, насочени към тях. В тях тя използва подхода, демонстриран в хабилитационния труд – съчетава теренни изследвания, лични наблюдения, интервюта и работа с архивен материал. Емпиричният материал, събран от д-р Ефтимова, е изчерпателен и прецизно събиран, а изводите са добре защитени.

3.8. *“Отражението на традиционната представа за „мъжка” и „женска” работа върху изграждането на половите (gender) позиции в българското традиционно семейство”*. В: Епископ-Константинови четения, Т. 10, ч. 2, 2007; *“Ролята на девическото образование в годините след Освобождението (по материали от гр. Шумен)”*; *“Изграждане на индивидуалните полови разлики при момчетата и момчетата по време на социализацията им в семейството”*. – В: Епископ-Константинови четения, Т. 16, 253–259; *“Влиянието на игрите и играчките върху изграждането на традиционните „женски” и „мъжки” модели на поведение в българската традиционна култура”*. – В: Историкии, Т. 4, 2011

Друга част от изследванията на д-р Ефтимова са посветени на конструирането на полови роли в традиционното българско общество – тема, която стои и в основата на нейната дисертация. Това са ранни текстове, в които обаче вече проличава способността на изследователката да борава със съвременни теоретични концепции и да разчита основно на събиран лично от нея емпиричен материал.

Мога само да препоръчам те да бъдат съчетани с нейния настоящ интерес към остаряването в България и да се превърнат в изследвания върху половите специфики на остаряването в съвременното българско общество.

4. Друга научна и преподавателска дейност.

Д-р Ефтимова е участвала в един международен, 3 национални и 9 университетски научни проекта, като всички те са свързани с българската етнология и отговарят на изискванията на конкурса. Същото важи за нейната преподавателска дейност – тя е ръководила 6 успешно защитени дипломни работи, водила е 6 бакалавърски и три магистърски курса в различни програми на Шуменския университет. Професионалната ѝ подготовка и кариера напълно отговаря на изискванията на конкурса.

5. Приноси.

Основните приноси на д-р Ефтимова са свързани с остаряването в България. Тя сравнява положението на старите хора от предмодерното и ранното модерно общество до съвременността. Приносен е нейният подход, като тя успешно съчетава използване на архивни материали, интервюта и когато е възможно – лично наблюдение при изследване на даден проблем. Приносни са нейните изследвания на пенсионерските клубове – форми на наложена отгоре организация по време на социализма, която се оказва продължена и след 1989 г. и очевидно приета като своя от мнозина възрастни хора. Приносни са изследванията ѝ върху формирането на дълготрайната ценностна система на възрастните хора и представите за успешно остаряване, в чиято основа стои взаимодействието с другите поколения. Приносни са и изследванията за ролята на традиционните песни, занаяти и умения при формиране на идентичността на възрастните хора и съпровождащите ги спорове около понятието автентичност.

6. Заключение

Без колебание давам положителна оценка на кандидатурата на д-р Ефтимова. Тя отговаря на минималните наукометрични изисквания, заложи в ЗРАСРБ и Правилника на Шуменския университет, нейните публикации са оригинални и задълбочени, събраният от нея емпиричен материал ще бъде полезен за бъдещи изследователи, а нейните тези ще задвижат научните дебати, преподавателският ѝ опит е впечатляващ, а натрупаният професионален опит напълно отговаря на изискванията на конкурса.

Ето защо препоръчвам на уважаемото научно жури да избере на академичната длъжност „доцент“ д-р Ивелина Аврамова Ефтимова в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата.

10.09.2022

Илия Илиев